

המאמרים בחוברת זו של "פעמים" עוסקים בעיקר ביהודים באלג'יריה ובסודאן, ומצטרפים אליהם מאמרים העוסקים ביהודי המזרח בימי הביניים ובעוד נושאים. המאמרים על יהודי אלג'יריה הם פרוטיו של יום עיון שהתקיים במכון בן-צבי באדר ב תש"ס בהשתתפות מכון "גיא ינשא" לחקר יהדות אלג'יריה, ר-Institut français.

■ פותח את החוברת מאמרו של שלם יהלום, המאיר את דמותו העלומה של ר' נתן בר' מאיר מפרובנס, שהיה מורו של הרמב"ן. הרמב"ן מזכיר את מורו ר' נתן במפורש פעמים מועטות בלבד, אך המחבר מראה את השפעתו של המורה על התלמיד, מתוך הקבלה בין שרידי תורתו של ר' נתן לבין חלקים מרכזיים ביצירתו של הרמב"ן. ר' נתן, שלמד בבתי המדרש של פרובנס, וכן אצל ר' יצחק בן אברהם מבעלי התוספות, תיווך והעביר את תורת פרובנס וצרפת לרמב"ן.

מר שלם יהלום הוא תלמיד מחקר בחוג לתלמוד באוניברסיטת בריאלין.

■ בספרו "הרמב"ם, המשיח בתימן והשמד", שראה אור לא מכבר בהוצאת מכון בן-צבי, הציג מרדכי עקיבא פרידמן מעשה במבשר משיחי בתימן, תפיסתו והמתתו בידי השלטונות, על פי איגרת מן הגניזה ללא תאריך. כעת עלה בידו לזהות את כותב האיגרת על פי כתב ידו, סעידי בן מרחב, חכם שהיה פעיל בעיר עדן באמצע המאה ה"ב.

פרופ' פרידמן מלמד בחוג לתלמוד באוניברסיטת תל-אביב ומופקד על הקתדרה לתרבות היהודים בארצות האסלאם ולחקר הגניזה עלישם יוסף וסיל מייזר.

■ המורשת המוסיקלית של הקהילות השונות של יהודי אלג'יריה עשירה ומגוונת במיוחד. אדוין סרוסי ואריק קרסנטי מציגים במאמרם ממצאים ראשוניים בעקבות סדנה מקיפה שהוקדה לתיעוד המסורות המוסיקליות של הקהילות השונות. המחברים מציגים ארבעה מרכזים מוסיקליים של יהודים באלג'יריה, שלכל אחד מהם אפיונים ליטורגיים ייחודיים: מערב אלג'יריה (והראן ותלמסאן), עיר הבירה אלג'יר, מזרח אלג'יריה (מתוז קונסטנטין) והמדבר האלג'ירי המזרחי (גרדאיא). כל אחד מן האזורים מיוצג במאמר בפיט אופייני ונדיר.

פרופ' סרוסי מלמד בחוג למוסיקולוגיה ועומד בראש המרכז לחקר המוסיקה היהודית באוניברסיטה העברית בירושלים.

ד"ר קרסנטי הוא רופא וחוקר במרכז לחקר המוסיקה היהודית באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ אמנון שילוח דן במאמרו במקומם המרכזי של מוסיקאים יהודים במוסיקה הקלסית האלג'ירית במאה העשרים. מלחינים, מבצעים, בוני כלים ואמרגנים יהודים, השתתפו במרץ בפעילות המוסיקלית התוססת של סביבתם. הם היו מעורבים הן בטיפוח הסגנונות הקלסיים ושימורם הן בפיתוח מגמות חדשניות וגיבושן. המחבר דן בעדויות על פעילותם

המוסיקלית של היהודים באלג'יריה ובפרט באלג'יר, ומציג את דמותם של מוסיקאים יהודים חשובים ואת תרומתם למוסיקה באלג'יריה.

פרופ' שילוח הוא פרופ' אמריטוס למוסיקולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ ר' יצחק מרעלי (1867-1952) מאלג'יר, תלמיד חכם, משורר וסוחר, ביקש להציג בפני הקורא העברי את המסורת המפוארת של השירה העברית באלג'יריה. משוררים רבים ונכבדים הגיעו לאלג'יר מספרד בדור הגירוש, והשפיעו על היוצרים שם שהלכו בעקבותיהם. בהמשך לחלוקה של מה שמכונה בפי חוקרי שירת ספרד "ספרד א" – במאות העשירית עד השתיים-עשרה בספרד המוסלמית, ו"ספרד ב" – השירה בספרד הנוצרית מן המאה השלוש-עשרה ועד לגירוש, ניתן להציע שאלג'יר במאתיים השנים שלאחר הגירוש היא "ספרד ג", המשך ישיר לשירת ספרד. אפרים חזן מציג במאמרו מעט מעושרה של השירה העברית באלג'יריה, ומספר על יצירתו השירית של מרעלי ועל נסיונו, שעקבותיו אבדו, לאסוף את שיריהם של המשוררים בני ארצו. בסוף המאמר קורא המחבר לנסות ולמצוא את כתביו האבודים של מרעלי.

פרופ' חזן מלמד בחוג לספרות עברית באוניברסיטת בריאן.

■ דוד כהן מציג את פעולותיו של "הוועד היהודי האלג'יראי למחקרים חברתיים" בשנים 1936-1939, על פי עיון בפנקס הוועד, שבו נרשמו הפרוטוקולים של הישיבות. הוועד הוקם כדי להתמודד עם גילויי האנטישמיות באלג'יריה באותה תקופה, ורבים ממנהיגיה של יהדות אלג'יריה היו חברים בו. המחבר סוקר את פעולות הוועד בשנים האלה, שאת שיאן הוא רואה בהצלחת הוועד לבטל את החלטתו של ראש עיריית סידי בל עבס למחוק 380 יהודים מפנקס הבוחרים לעיריה.

ד"ר כהן הוא חוקר ביד טבנקין ברמת אפעל.

■ הרב יהודה ליאון אשכנזי ("מְנִיטוֹ"; 1922-1996) היה רב, מחנך, הוגה ומקובל, שנולד באלג'יריה ונפטר בירושלים, והעמיד תלמידים הרבה, בעיקר מבין היהודים יוצאי צרפת. הרב אשכנזי היה בין האישים המרכזיים בקבוצת "האסכולה הפריסאית למחשבת ישראל", שכללה גם את עמנואל לוינס, אנדרה נהר, אליאן אמדו לויז'ולנסי, ועוד. יוסף שרביט סוקר בקצרה את תולדות חייו של הרב אשכנזי ודן באחד המושגים המרכזיים בהגותו, מושג ה"זהות".

ד"ר שרביט מלמד במרכז אלישר באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, ועומד בראש מכון "גיא ינשא" לחקר יהדות אלג'יריה.

■ קהילת סודאן כמעט שלא נחקרה, ומכון בן-צבי נטל על עצמו את המשימה לעסוק בה ולחשוף מקורות ופעלים שלה. שניים מן המחקרים שנערכו בעידודו של המכון רואים אור בחוברת זו. החלק הזה בחוברת פותח במאמרו של נחם אילן על עמדתו של הרב שלמה מלכה (1878-1949), רבם של יהודי סודאן, בשאלת מעמד האשה. לדעת המחבר בעמדתו של הרב מלכה יש שילוב של מהפכנות ושמרנות. מצד אחד הוא דבק

בעמדות הלכתיות, ומצד שני הוא מודע לתהליכי תמורה במעמד האשה. המחבר משבח את עמדתו של הרב מלכה בהקשר של ההתפתחויות החברתיות במצרים ובסודאן בחברה המוסלמית ובחברה היהודית בתקופה.

ד"ר נחם אילן מלמד בחוג המשולב במדעי היהדות באוניברסיטת בראילן, ובחוג לערבית באוניברסיטת חיפה.

■ מאמרו של אהרן גבעיקלינברגר עוסק בלשונם הערבית של יהודי סודאן. המחבר מראה שבקהילת סודאן הקטנה היו שני תת־להגים של הלשון הערבית־היהודית. בקדום שבהם יש פחות מאפיינים יהודיים ייחודיים; בשני, החדש יותר, ניכרת השפעת הלהג של יהודי אלכסנדריה, שהיו גורם חשוב בקהילה, כמותית ותרבותית. ד"ר גבעיקלינברגר מלמד בחוג לערבית באוניברסיטת חיפה.

■ אהרן ארנד מציג במאמרו פירושים לאגדות התלמוד של פרשן והוגה מיהדות ביונטיון, ר' שמריה בן אליהו האַקְרִיטִי, שפעל בעיקר במחצית הראשונה של המאה הי"ד. הפירושים נמצאים במבוא שכתב ר' שמריה לספרו "אמציהו", שהוא חיבור קטן שנכתב בשנת 1346, ועוסק בעיקרי האמונה. המאמר מתאר את הספר ודן במגמתו ובהקשרם של הסיפורים והפירושים. ד"ר ארנד מלמד במחלקה לתלמוד באוניברסיטת בראילן.

■ פרס בן־צבי לשנת תשס"ב הוענק לפרופ' משה בראשר מן החוג ללשון עברית באוניברסיטה העברית בירושלים, ונשיא האקדמיה ללשון העברית, על ספרו "לשון לימודים לרבי רפאל בירדוגו". נימוקי השופטים מובאים בחוברת, ואחריהם דבריו של חתן הפרס על יצירתו של ר' רפאל בירדוגו (1747-1821), הגדול בחכמי העיר מפנאס שבצפון מרוקו ומגדולי החכמים במגרב מאז גירוש ספרד.

■ במדור "לזכרם" מופיעים דברי הספד של שאול שקד מן החוג ללימודים יהודיים, איראניים וארמניים באוניברסיטה העברית בירושלים, על החוקרת המנוחה של תרבות פרס ויהודיה, שרה (סורור) סורודי, שהלכה לעולמה לא מכבר באופן פתאומי; כן מופיעה רשימת פרסומיה של ד"ר סורודי.

■ במדור "עיונים וביקורת" דן רם בן־שלום בספר "מורשת ספרד" בעריכת יום־טוב עסיס ויוסף קפלן, עמנואלה טרויון סמי מבקרת את ספרה של הגר סלומון על יהודי אתיופיה, ומיכאל ריגלר סוקר את ספרו של מאיר מרדכי מרציאנו על חכמי אלג'יריה. הסיקורות הן של אוסף מאמרים של דוד תמר ושל ספרים חדשים על יהודי תימן (סיקורת של מנשה ענזי).

החוברת הבאה של "פעמים" תוקדש לנושא "כיוונים בחקר יהדות המזרח", לציון עשרים וחמש שנה לתחום מורשת יהדות המזרח במשרד החינוך.